

A szerkesztés tudománya

A tudományos élet vérkeringésének egyik legfontosabb jelzői a folyóiratok. Valamely tudomány szintje, törekvései, elméleti problémái elsősorban a folyóiratokban tükröződnek. A folyóiratokban tág lehetőség nyílik a vitákra, amelyek révén a régebbi elméletek elhalnak s újak születnek. A nagy monográfiák legtöbbször a folyóiratokban közölt tanulmányokból csíráznak ki. A folyóiratok anyaga tesz bizonyosságot arról, hogy a különböző irányzatok és felfogások miképpen érvényesülhetnek s az alkotó jellegű kritika segíti-e a tudományágak fejlődését.

A folyóirat szellemi arculata, struktúrája, tudományos irányvonala természetesen különböző tényezőktől függ és nem azonnal, az első évfolyamok megjelenésével alakul ki. A lendületes indulás gyakran megtörhet s nem egy példát lehetne említeni, hogy figyelmet érdemlő folyóiratok néhány évi küzdelem után elsorvadtak, megszűntek. Ha végig lapozzuk 40–50–60-adik, sőt századik évfolyamukban járó tudományos folyóiratainkat könnyű észrevenni, hogy mindegyiknek vannak jellegzetes korszakai, emelkedést és süllyedést felmutató periódusai, amelyek nemcsak a szerkesztő munkáját, szemléletét, szándékát és képességét tükrözik, hanem a tudományos élet akkori állását, a gazdasági és társadalmi hatótényezőket, az általános politikai irányvonalat. Tapasztalhatjuk, hogy hosszú évfolyamok szürkességét nemcsak a gyenge minőségű papiros okozza, hanem a szerkesztői munka fogyatékosága, a tudományág hanyatlása, művelőinél az alkotó gondolatok pangása.

Valamely tudományos folyóirat színvonalának kérdése nagymértékben függ a szerkesztő látókörétől, elméleti képzettségétől s attól, hogy mennyire képes áttekinteni a tudományág területét és miképpen értékeli a különböző tudományos törekvéseket. A szerkesztőnek feltétlenül elfogulatlan, biztos ítéletű szakembernek kell lennie, akinek munkáját negatívan nem befolyásolják a különböző tudományos érdekcsoportok és egyéni törekvések. Annak a szervnek, intézménynek, tudományos társaságnak, amely megbíz valakit a szerkesztés munkájával, tudatában kell lennie, hogy a szerkesztő a tudományos élet egyik irányítója, akinek íróasztalán szinte végig kell, hogy hömpölyögjön a hazai és külföldi tudományos élet minden hulláma. A szerkesztőnek érzékenyen kell reagálni minden tehetséget és eredményt jelző új törekvésre. A szerkesztő tulajdonképpen katedra nélküli professzor, aki éppenúgy oktat, irányít, nevel s folyóiratának munkatársai révén formálja a tudományos életet, mintha valamelyik egyetemi intézet vagy akadémiai kutatólaboratórium vezetője lenne. A szerkesztőnek bele kell látnia a tudományos kutatóműhelyekbe — legyenek azok egyetemiak, akadémiaiak vagy mások — s törekednie kell,

hogy az általa szerkesztett folyóiratban vissza is tudja tükröztetni azt, ami a tudomány területén országos szinten folyik. A szerkesztő nemcsak a beérkezett cikkeket várja, hanem tudományszakja területét áttekintve észreveszi, felkutatja, hogy hol indulnak útnak az új tehetségek, hol értek már meg olyan eredmények, amelyeket módszertani szempontból is érdemes bemutatni. A szerkesztés nem a beérkezett cikkek nyomdai előkészítése, hanem igen komoly tudománypolitikai kutatómunka is. A szerkesztőnek levelezéssel, személyes érintkezéssel állandó kapcsolatban kell lennie a kutatóintézetekkel, az egyetemi oktatókkal, a tudományos társaságokkal s általában tudományágának és folyóirata jellegének megfelelő szakemberekkel, hogy észrevehesse hol várható olyan tanulmányokba is beleötvözhető tudományos eredmény, amely folyóiratának színvonalát emeli.

A szerkesztő munkáját elősegítheti a rendszeresen tartott szerkesztői óra, amely nyilvánvalóan a tudományos megismerkedés és eszmecserék egyik lehetősége. A szerkesztői órákon kívül azonban jelentősen hozzájárul a szerkesztő munkájának eredményességéhez, ha rendszeresen látogatja a tudományos társaságok, kutatóintézetek üléseit, s folyóirata célkitűzéseinek megfelelően figyelemmel kíséri az ott elhangzottakat.

Ma a tudományos folyóiratok a világ minden táján szerkesztői bizottságokkal dolgoznak s lektorokat, szakértőket is bevonnak munkájukba. Szerkesztői bizottságai vannak hazai folyóiratainknak is. Természetesen a szerkesztői bizottságok nem helyettesíthetik a szerkesztő munkáját s a szerkesztői bizottságok sem bízhatják a folyóirat gondját-baját a szerkesztőre. A szerkesztői bizottságnak aktív testületnek kell lennie, amint a főszerkesztő sem lehet passzív fémjelzője a folyóiratnak. A szerkesztői bizottság feladata, hogy részletesen megvitassa a megjelenendő számok tartalmát s elvi jellegű terveket készítsen a folyóiratban publikálandó anyagról, hogy a szerkesztő azután felvehesse a számításba jöhető szerzőkkel a kapcsolatot. A szerkesztői bizottság alakítja ki az elvi vonatkozású tanulmányok közlésének főbb irányvonalait. Megállapítja azokat — a nem éles — határvonalakat, amelyek között a folyóiratban még tanulmányok, kisebb közlemények, könyvismertetések megjelenhetnek. A szerkesztői bizottság a tudományág legmagasabb szintjén gondolkozó etikai testület is, amelynek nem az a célja, hogy ilyen vagy olyan okból kizárjon szerzőket a folyóirat hasábjairól, hanem az a törekvés hatja át, hogy minél többet befogadjon. Ha a szerkesztő, a szerkesztői bizottság személyi okból, féltékenység miatt sorol a közölhetetlenek közé vagy „fektet el” valamely kéziratot, akkor az a tudományág belső zavarainak egyik tünete. A folyóirat munkatársai közé való befogadás azonban nem egyenlő valamiféle liberalizmussal. A szerkesztőnek — különösen a társadalomtudományok terén — gyakran állnia kell az amatőrök, a dilettánsok, a romantikusok, nagyfokú tájékozatlanok, a kiforratlanok és az írni nem tudók ostromát. Az ellenük való védekezés nem mindig könnyű! Amikor a szerkesztő a mércét felemeli, nemcsak a tudomány magas színvonalára gondol, hanem az egyes szerzők képességeire is. A képességek megítélése s az azok szerint való közlés pedig hozzátartozik a szerkesztői tevékenységéhez. Anélkül, hogy bővíteni kívánnám napjaink pedagógizálási törekvéseit — el kell mondani, hogy a szerkesztői pedagógus is. A kezdő kutatókat szinte beleneveli a publikálási formák rejtelseibe. A közölt írások színvonala nem lehet azonos. De még egy adatközlés, leírás is tágíthatja a tudomány perspektíváját, elősegítheti a megoldandó problémákat. A vidéken dolgozó középiskolai tanár más lehetőségekkel rendelkezik, mint az akadémiai

kutatóintézet munkatársa. Ennek ellenére mégis feltárhat, összegyűjthet, megfigyelhet olyan anyagot, amely lényeges lépés lehet a tudomány szűkebb vagy tágabb terén való előrehaladáshoz. A tudomány akkor közügy, ha művelői nemcsak a jól felszerelt laboratóriumokban dolgoznak, hanem megtalálhatja szolgálatának módját a vidéki agronómus, orvos és tanár is. Gondoljunk csak arra, hogy vidéki középiskolai tanáraink már milyen szép eredménnyel kapcsolódtak be az irodalomtörténeti kutatásba. A magyar növényföldrajz rendkívül sokat köszönhet a középiskolák botanikusainak. Az állatok viselkedésmódjának tanulmányozói gyakran erdészek, agronómusok köréből kerülnek ki.

A közölt tanulmányoknak nem feltétlenül a szerkesztő, a szerkesztő bizottsági tagok vagy a lektor tudományos álláspontját kell tükröznie. A lektornak arról kell nyilatkoznia, hogy a kézirat megfelel-e a tudományág általános igényeinek, állandóan mozgásban levő követelményeinek. A lektornak azt kell megvizsgálnia, hogy a tanulmány — az adott lehetőségeken belül — új adatokkal, gondolatokkal, problémafeltevésekkel, megoldásokkal hozzájárul-e ahhoz a témakörhöz, amellyel a szerző foglalkozik. Alapvetően fontos annak a megítélése, hogy a közlendő tanulmány közvetve vagy közvetlenül szolgálja-e azokat a társadalmi törekvéseket, eszményeket, amelyek hazánkban lehetővé tették a tudomány nagyarányú fellendülését is.

A szerkesztőnek — amennyiben szükséges — többször is le kell ülnie egy-egy kézirat szerzőjével, hogy megbeszélje a kézirat értékét csökkentő, nem kidolgozott, adatokkal nem eléggé alátámasztott, a nehezen vagy félreérthető megfogalmazásban megírt részeket. Folyóirataink tanulmányainak legnagyobb része ma már akadémiai és egyetemi intézetekből, múzeumokból, kórházak és gyárak laboratóriumaiból kerül ki. Ezekben a munkahelyeken meg van a lehetőség ahhoz, hogy a munkatársak közlésre kerülő tanulmányait előbb megvitassák s a megbeszélések során kialakult szempontokkal kiegészítve kerüljön a tanulmány a szerkesztő asztalára.

A szerkesztő munkáját elősegíti és a folyóirat színvonalát emeli, ha a szerkesztő bizottság tagjai megosztják egymás között a munkát s a tagok a folyóirat profiljának egy-egy területét gondozzák. Egyik szerkesztő bizottsági tag az elméleti tanulmányok, a másik a tudományág egyéb szektora, a harmadik a könyvismertetések gondozása, irányítása terén nyújt segítséget. Az aktív szerkesztőségi munka aktívizálja a szerzőket is, s nem lesz a folyóirat az alkalmilag beküldött tanulmányok gyűjteménye. A szerkesztő lehetőleg előre szerkeszt, gondoskodik arról, hogy két-három szám anyaga állandóan íróasztalán legyen.

Az évenként négyszer-hatszor megjelenő folyóiratok egy-egy száma foglalkozhat a tudományág valamely részkérdésével, s ilyen alkalommal kívánatos lenne megszólaltatni külföldi szerzőket is. Természetesen az ilyen tematikus számok igen gondos előkészítést igényelnek. Hozzájárulnak a múlt eredményeinek felméréséhez, kifejezik a tudomány valamelyik területén folyó munka problémáit s utat mutatnak a soron levő feladatok megoldásához. A nemzetközi tudományos életben mind gyakoribb, hogy a folyóiratoknak ilyen tematikus számai jelennek meg. Ugyanakkor újabb gyakorlat, hogy a jelentősebb elvi tanulmányokat hozzászólásokkal s a szerző viszontválaszával jelentetik meg. Már előre közlik, hogy milyen tanulmányokat kívánnak hozzászólásokkal publikálni s felkérlik a szakembereket, hogy közöljék a szerkesztőséggel ki kíván a tanulmányok valamelyikéhez hozzászólni. A jelentkező szak-

embereknek azután elküldik a kéziratot. A vitának ez az új formája rendkívül termékeny, márcsak azért is, mert az alaptanulmány és a hozzászólások között nincs nagy időbeli eltolódás.

Napjainkban alig van tudomány, amelynek ne lenne folyamatosan megjelenő bibliográfiája és referáló folyóirata. Ugyanakkor számtalan vezető folyóirat igen nagy súlyt helyez a részletes és sokoldalú könyvismertetésekre. Saját tudományszakom területéről csak *Anthropost* és az *American Anthropologist*ot vagy a természettudományok területéről a *Naturet*, a *Scientiat* említem. Ezeknek a folyóiratoknak nem egy ismertetése lényeges adatokkal, szempontokkal egészíti ki az ismertetett munkát. Hazai folyóiratainknak könyvismertetési (kritikai) rovatuk színvonalának emelésére igen nagy gondot kell fordítani. Az ismertetés írója valóban mutassa be a munkát és értékelje. Ha külföldi szerző könyvéről van szó mutasson rá arra, hogy mi a munka jelentősége a magyar tudományosság szempontjából. Remélhető, hogy az MTA Elnökségének 86/1968. számú határozata a kritikai ismertetések színvonalának emelkedését eredményesen segíti elő. Sajnálatos, hogy hazai folyóiratainkban mind gyérebb lesz a szovjet és a népi demokráciák szakirodalmának bemutatása. Ugyanekkor pl. az Egyesült Államokban külön folyóiratok, publikáció sorozatok jelennek meg, amelyek a szovjet eredményeket mutatják be. Nálunk is jelentek meg ilyen dokumentum gyűjtemények, de — sajnos — elhaltak, vagy elhalóban vannak. Persze ennek megvan a magyarázata is: kutatóink közül mind többen és többen sajátítják el az orosz nyelvet.

A folyóiratok jellege, célkitűzése még egy tudományágon belül is különböző. A Magyar Tudományos Akadémia Actai más funkciót töltenek be, mint a tudományos társaságok folyóiratai, vagy ugyanannak a tudományágnak valamelyik múzeumban megjelenő adatközlő periodikája. Ennek megfelelően más jellegű a szerkesztő munkája is. Ugyanazon tudományágot szolgáló, de különböző jellegű folyóiratok szerkesztőinek természetesen szorosan együtt kell működnie. De nem az elhatárolás, hanem inkább az összedolgozás érdekében, mert a különböző jellegű közleményeket át lehet „irányítani” egyik folyóiratból a másikba. Gyakran előfordulhat, hogy az Acta számára írt tanulmányt nem szükséges teljes egészében idegen nyelven közölni, hanem elegendő azt a tudományág valamelyik magyar nyelvű folyóiratában idegen nyelvű kivonattal publikálni. Előfordul, hogy az Actakban megjelenő tanulmányok terjengősek s nem a külföldi szakemberek szemléletének, igényének megfelelően íródtak. A szerzők nem ismerik annak az idegen nyelvnek a szellemét, amely nyelven tanulmányaikat meg kívánják jelentetni. Minden idegennyelvi közlésre szánt tanulmányt az illető idegen nyelv szellemének megfelelően kell megfogalmazni. Ha ez nem így történik, nemcsak a szerkesztő, hanem a fordító is nagy nehézségek előtt áll. Feltétlenül fontos, hogy a szerzők közöljék a szak kifejezéseket. Gyakran tapasztalható, hogy az Acta egy számában ugyanazt a szak kifejezést egyik tanulmányban így, a másikban amúgy fordítják le. Ennek az a magyarázata, hogy két különböző fordító fordította a tanulmányokat. Ennek ellenére is megállapítható, hogy a Magyar Tudományos Akadémia idegen nyelvű folyóiratainak és más kiadványainak a fordítása igen színvonalas, amiről a külföldi kritikák tanúskodnak.

Az akadémiai bizottságok időnként megvitatják a folyóiratokat. A különböző szerkesztők között azonban az együttműködés elég laza. Talán nem lenne felesleges, ha a természettudományi és a társadalomtudományi folyóiratok szerkesztői évenként külön-külön megbeszélést tartanának, s ezzel is segítenék

egymás munkáját, a Magyar Tudományos Akadémia, a tudományos társaságok, múzeumok, intézmények folyóiratainak célkitűzéseit.

A Magyar Tudomány 1969. évi 5. számában (308–311. 1.) Erdélyi Elekné közölte a Magyar Tudományos Akadémia elnökségének az 1963–67. években megjelent akadémiai folyóiratok értékeléséről szóló néhány megállapítását. A megállapítások elvi és gyakorlati szempontból jelentősen hozzájárulnak folyóirataink színvonalának emeléséhez. Az a néhány szempont, amit a fentiekben felvettem a megállapítások irányvonalához kíván csatlakozni, de tudom, hogy távolról sem meríti ki a sokoldalú szerkesztői feladatok problémáit. A szerkesztők és a folyóiratok szinte napról napra új feladatok előtt állanak, mert az egyes tudományok területén új eszmék, eredmények születnek és új irányzatok szilárdulnak meg. Ezért a folyóiratok tartalma, célkitűzése együtt kell, hogy formálódjék a tudomány fejlődésével. A jól szerkesztett folyóiratok és az egyes szaktudományok fejlődése kölcsönös viszonyban van egymással. Ezt a kölcsönös viszonyt az akadémiai folyóiratok eredményesen vissza is tükrözik, s kifejezik azt a tudományos haladást, amelyet szocialista államunk tudománypolitikája is elősegít.

GUNDA BÉLA